

УДК 340.1

Аронов Ян,
аспірант
Університету економіки та права «КРОК»

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЮРИСТА

У статті досліджено поняття правової культури юриста, означено емоційно-вольові елементи формування людиноцентристської правосвідомості як основні складові легального передавання правових знань від правника до пересічного учасника правовідносин.

Автор статті зосереджує увагу на деталізації положень низки наукових поглядів, які виступають підґрунтям для подальших наукових розвідок на напрямку формування правової культури юриста.

Ключові слова: правова культура, юрист, правосвідомість, правова держава, охорона прав та інтересів людини.

Постановка проблеми. Проголошення України правовою державою покладає підвищену відповідальність на представників юридичних професій. Це пов'язано, насамперед, з тим, що декларований Україною європейський вибір кардинально змінює системні підходи до розуміння поняття «захист прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів права». На цьому етапі підвищується роль юристів, професійні принципи яких мають відповідати найвищим моральним цінностям суспільства, і надійно відстоювати порушене право.

На цей час не достатньо повно і всебічно розроблено фундаментальні положення щодо сутності правової культури юриста, не покладено чіткі межі між загальними поняттями, які за вкладеним у них обсягом являються запитуваними як з боку юридичної науки, так і інших наук, насамперед, психології.

Поняття правової культури юриста достатньо активно досліджується вітчизняними правниками, проте спільної наукової позиції щодо його розуміння ще не розроблено.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правової культури юриста було предметом дослідження багатьох вчених, серед яких Мануйлов Є.М., Чупринський Б.О., Кириченко І.Г., Кобець О.В., Собчик Л.М., Муслумов Р.Р., Алексеев С.С., Васильєв С.В., Герасіна Л.М., Макеева О.М., Тодика Ю.М., Петришин О.В., Дзьобань О.П., Требін М.П. та інші.

До теперішнього часу науковцями не подано достатньо аргументованої дефініції поняття «правова культура юриста», не вироблено загальноприйнятого бачення щодо його структурної побудови, при тлумаченні задіюється психологічний категоріально-понятійний апарат, що не сприяє виокремленню дійсно юридичних аспектів досліджуваного поняття.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності поняття «правова культура юриста» як визначальної складової поняття «професійна культура юриста» в контексті виконання представниками юридичних професій покладених на них функціональних обов'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення української державності, інтеграція в європейське і світове співтовариство, побудова громадянського суспільства та правової держави вимагають відповідної правової культури громадян, насамперед, з боку фахівців права.

Статтею 1 Конституції України задекларовано, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [1]. За таких умов необхідним є провадження державної політики для досягнення в суспільстві достатнього рівня правової культури. Це може відбутися лише тоді, коли більшість населення знатиме і дотримуватиметься норм права і моралі.

Оскільки неможливо допустити, щоб всі громадяни однаково знали і розуміли право, то на передній план посередництва між громадянином і правом у його широкому розумінні виступають юристи.

Отримавши роль посередників у таких специфічних відносинах, якими є відносини права, юристи беруть на себе обов'язки коректно доносити людям ті правові норми і постулати, в середовищі яких вони постійно перебувають. Саме цим обумовлюється роль юриста в суспільстві,

а також особливості його діяльності на напрямку забезпечення законності і належного правопорядку.

Мануйлов Є.М., досліджуючи правову культуру юриста як основу його професіоналізму, вважає, що це перш за все охорона прав і інтересів громадян, на основі законодавства боротьба з правопорушеннями, розв'язання різноманітних юридичних проблем, а це пов'язано з правовою культурою юриста, яка повинна поєднувати в собі високий професіоналізм з духовним багатством фахівця права [2].

На думку дослідників, правова культура юриста є частиною правової культури суспільства. Проте, правова культура юриста сягає глибших горизонтів, бо полягає в критичному, творчому осмисленні правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного демократичного і морального змісту. Крім того, правова культура юриста має бути орієнтована на духовно-філософське осмислення генези і змісту позитивного права.

Науковці обґрунтовано вважають, що правова культура юриста, окрім іншого, поєднує: знання чинного законодавства, переконаність у необхідності і корисності правових норм та законів, установлених у суспільстві, уміння користуватися правовим інструментарієм (законами, правовими актами тощо) у повсякденній діяльності.

На думку Мануйлова Є.М., високий рівень професійної культури юриста – нагальна вимога сьогодення, оскільки від професійної культури фахівців права безпосередньо залежить успішне розв'язання актуальних проблем державотворчого процесу. Крім того, з розвитком сучасного суспільства, здійсненням великих перетворень у різноманітних сферах людської діяльності (соціальної, економічної, політичної, духовної) природно відбуваються і певні зміни в юриспруденції, самому характері юридичної діяльності, спеціалізації правової практики.

По-перше, помітно зростають значення і престижність юридичної діяльності. Вона все більше визнається з боку суспільства на різних рівнях державно-політичної системи соціального середовища, стає важливим чинником розбудови громадянського суспільства і правової держави.

По-друге, забезпечення охорони прав та інтересів людини, упровадження норм міжнародного права у внутрішнє законодавство України ставлять перед юристами нові, складні завдання щодо вдосконалення форм і методів роботи в сучасному суспільстві.

По-третє, оновлення всіх сфер життєдіяльності суспільства також потребує істотних коректив, нових підходів як у змісті правового регулювання відносин в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах, так і нових методів і форм упровадження сучасного законодавства [2].

Чупринський Б.О. переконаний, що юрист зобов'язаний володіти високорозвиненим правовим мисленням, бути здатним до швидкого аналізу, логічного виведення суджень, потрібних для прийняття правильних правових рішень. Розвинуте теоретичне мислення – це здатність особистості до засвоєння на високому рівні правових знань, узагальнення, розуміння наукових основ і принципів розвитку тих чи тих правових знань; уміння передбачати залежність і закономірність існування суттєвих зв'язків між правовими явищами [3].

На нашу думку, мета правового виховання може бути досягнута за таких умов: формування належного рівня правової свідомості, правової та професійної культури; виховання законслухняності, службової дисципліни і правомірної поведінки, а також соціально-правової активності; здійснення профілактики причин, наслідків і явищ правового нігілізму серед цієї категорії населення.

Кириченко І.Г. вважає, що роль правових знань у формуванні професійної культури майбутнього юриста визначається так, що вони є основою, на якій ґрунтуються правові погляди, уявлення, переконання, визначаються спрямованість та установки поведінки. Правові знання надають можливість юристам сформувати правильні правові переконання, правове мислення, правові установки, які не суперечать закону й допомагають обрати відповідний варіант поведінки. Адже юрист повинен не лише володіти знаннями окремих юридичних норм, а й проявляти широку правознавчу освіченість, розуміти характерні тенденції та закономірності еволюції і збагачення законотворчої практики суспільства. Це важливо тому, що саме такий рівень і характер юридичної

освіти може спонукати правозахисників не лише до відповідального, а й, насамперед, шанобливого ставлення до правових цінностей у житті людини [4, с. 18].

Механізм формування правової культури майбутнього юриста функціонує, розвивається та вдосконалюється відповідно до змін, які відбуваються в державі й у суспільстві. Зокрема, загальносоціальна, економічна, правова та політична стабільність – запорука нормального функціонування механізму правової діяльності юриста, тобто правові знання юриста, які забезпечують його професійну активність, і є основою правосвідомості, а відповідно, і професійної культури.

Фахова культура юриста-професіонала має бути помітно вищою порівняно з правовою культурою інших громадян. Аналіз рівня професійно-правової культури юристів переконує в тому, що він складається в юристів при безпосередньому, щоденному зіткненні з правовими явищами. Цьому рівню, як і самій професійно-правовій культурі, властивий вищий ступінь знання і розуміння правових явищ у відповідній сфері професійної діяльності. Водночас кожна юридична спеціальність має свою специфіку, яка зумовлює її особливості галузевої правової культури різних її представників, що варто обов'язково враховувати при обранні представника інтересів при розв'язанні правових спорів.

Говорячи про правову культуру юриста як складову професійної культури, доцільно вивчити питання особливостей формування правосвідомості правника.

Вважають, що професійна правосвідомість юристів є основним інструментом їх діяльності, має свої особливі умови, середовище, засоби і методи формування. Дослідження всього комплексу чинників, закономірностей їх зв'язку, зміни та впливу на правосвідомість має важливе значення в створенні передумов якісного і необхідного їх функціонування.

Кобець О. В., досліджуючи структуру професійної правосвідомості юриста, дійшов висновку, що правосвідомість та відповідна ієрархія правових цінностей не лише формуються завдяки правовому досвіду особистості, але й пов'язані з вибірковістю інформації про навколишнє середовище конкретної людини, яка обумовлена індивідуальним набором основних тенденцій. Ця індивідуальна вибірковість створює умови формування правосвідомості різних особистостей однакових умов середовища і виявляється в її мотиваційній сфері, емоційних особливостях, когнітивному стилі та комунікативних властивостях [5].

Для розвитку правосвідомості юристів важливим є відокремлення правових почуттів, що теж можуть зазнавати впливу провідних тенденцій. Так, Собчик Л.М. виокремлює певні сфери у свідомості особистості, які відрізняються у кожній особистості залежно від провідних індивідуальних тенденцій [6].

Водночас, для з'ясування процесу формування правосвідомості юристів важливими є правові почуття, які можуть мати різну якісну і кількісну характеристику. Так, почуття певних прав та обов'язків, справедливості, гідності, автономії може залежати від певних якостей майбутнього фахівця: педантизму, здатності до лідерства чи підкорення лідеру, здатності до інтуїтивного мислення і прогнозу, формально-логічного чи наочно образного сприйняття тощо.

Отже, говорити про поняття «формування правової свідомості юристів» означає говорити про чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру, що мають вплив на правосвідомість індивіда, з одного боку, і про безпосереднє формування правосвідомості з позицій особливостей та тенденцій чуттєвої діяльності, пізнання особистості в єдності з формами розумової діяльності, з іншого.

Крім того, процес формування правосвідомості юристів не є лише процесом складання і становлення, набуття закінченості та зрілості. У ньому, як і в соціалізації, передбачається розвиток зрілих форм поведінки фахівців, взаємовідносин та підготовка їх до професійної правничої діяльності.

Муслумов Р.Р. з позиції системного і структурно-функціонального підходів зазначає, що правосвідомість розглядається як багатопланове, поліструктурне утворення. Серед елементів індивідуальної правосвідомості особливе значення мають правові знання, ставлення до права та правові установки. Саме ці елементи визначають єдність правосвідомості, її цілісність і специфіку. У правосвідомості одного і того ж індивіда присутні елементи, характеристики, властивості різних напрямків: правова ідеологія, правова психологія, буденна та наукова, конституційна й екологічна

правосвідомість тощо. Елементи і види правосвідомості знаходяться в тісному взаємозв'язку, утворюють цілісну єдність, вони не можуть існувати також без елементів морального, політичного та інших різновидів свідомості

Розвиток індивідуальної правосвідомості юристів є більш ефективним, якщо він спрямований по лінії сходження від менш усвідомлених до більш усвідомлених форм саморегуляції. Цей процес не лише детермінований, але й, як складна відкрита система, здібний до самодетермінації. Психологічні особливості розвитку правосвідомості юристів виявляються в діалектичній взаємодії об'єктивних і суб'єктивних чинників цього процесу [7, с. 217].

Рівень правосвідомості юриста під час навчання є найважливішим показником розвитку особистості майбутнього фахівця і результативності навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Архангельський С.І. дотримується думки, що в навчальному процесі вищої школи дедалі більшого розвитку набуватиме дослідницька діяльність студентів і творчий процес розв'язання ними науково-навчальних завдань [8].

Ми погоджуємося з висновком науковця, адже сприяння студентам вищої школи в оприлюдненні здійснених ними наукових розвідок у царині права одночасно засвідчуватиме про зростаючий рівень правосвідомості у суспільстві через сприйняття більш прогресивних поглядів на провадження діяльності щодо захисту порушеного чи оспорюваного права.

Розвиток правосвідомості юристів здійснюється одночасно з розвитком їх особистості: розширення знань та пізнавальних процесів, рівня культури, світогляду тощо. Правова культура особистості визначає здатність свідомо контролювати свою поведінку, розумно ставитись до власних потреб і бажань, не бути механічним виконавцем зовнішніх вимог.

Необхідною умовою формування правосвідомості юристів є виховання належної професійної моралі, системи моральних та морально-правових норм, які регулюють дії і поведінку юриста у професійній діяльності. Оскільки професійна мораль є динамічною, варіативною та вбирає в себе соціальні умови і напрямки розвитку юридичної професії, то вона безпосередньо впливає на формування деонтологічної правосвідомості.

Розвиток правосвідомості юристів має чітко орієнтований, закономірний характер, який виражений у кількісних, якісних і структурних перетвореннях. Під умовами розвитку правосвідомості юристів можна розуміти сукупність усіх тих явищ, від яких залежить виникнення, існування, функціонування та розвиток цього феномену. Психолого-педагогічні умови розвитку правосвідомості студентів-юристів – це сукупність заходів в освітньому процесі, що забезпечують досягнення майбутніми фахівцями необхідного рівня правосвідомості.

На думку Сливки С.С., значимим фактором у процесі формування правосвідомості є правове виховання юриста, тобто систематичне опанування необхідного мінімуму як загальнотеоретичних, так і спеціальних практичних юридичних знань. Правове виховання юристів суттєво знижує рівень соціального конформізму, сліпого наслідування чужих поглядів, бездумного виконання вказівок «згори». Через правове виховання юристів найбільш повно сприймаються моральні цілі суспільства, які впливають на внутрішній імператив службового обов'язку та деонтологічну правосвідомість. При регулярному вивченні майбутніми правниками права ширше розвиваються деонтологічні принципи правосвідомості, зрозумілішими стають її функції, що застерігає юриста від звертання лише до практичного досвіду [9].

Одним із шляхів формування правосвідомості у юристів фахівців є постійний аналіз практики у вирішенні правових ситуацій. Тобто фахівець повинен постійно звітувати перед собою про причини прийнятих неправильних рішень, що впливає як на загальну, так і на деонтологічну правосвідомість.

Бризгалов І.В. акцентує увагу на необхідності дотримання юристом визначених в суспільстві норм моралі як визначальних положень, які дають можливість усвідомити роль правника в українському соціумі, окреслюючи наступні складові професійної культури юриста: моральну, політичну, етичну, правову, естетичну культури [10, с.43].

Соціальне призначення правосвідомості полягає у підвищенні інформаційної культури фахівця юриста. Це шлях до глибоких усебічних пізнань усіх процесів майбутньої професійної діяльності та

виховання належної правової культури юриста. Правильний розподіл інформації сприяє задоволенню внутрішнього імперативу службового обов'язку. На основі таких властивостей інформації як корисність, повнота, новизна та цінність формується правдива правосвідомість юриста, що надає можливість виявити себе в той момент, коли цього вимагає конкретна ситуація.

Васильєв В.Л. розглядає низку чинників, які ускладнюють процес формування правосвідомості. До них він відносить традиційні для вітчизняної культури «розщеплювання» ідеології, соціального та політичного менталітету в суспільстві. У результаті відбувається руйнування стереотипів, які склалися в свідомості і поведінці особистості, що є за своєю суттю глибокою нервово-психічною травмою для більшості людей [11].

У процесі формування правосвідомості юристів слід звертати увагу на те, що службова дисципліна і професійна правомірна поведінка є тими рушійними силами, які, з одного боку, забезпечують досягнення нового якісного стану, подолання всього негативного, застійного, а з іншого – стимулюють розвиток гуманізму та соціальної справедливості в юридичній діяльності. Актуальність проблем, пов'язаних із дисципліною і поведінкою, впливає з потреб правосвідомості, зміцнення законності в професійній діяльності юристів.

Значний вплив на формування правової культури юриста справляє професійне оточення, здатність до розуміння правових явищ, переконання у цінності права, що обумовлено науковою організацією праці, інтелектом юриста, спеціальною правничою мораллю, психологічним та педагогічним умінням і службовим етикетом.

Висновки. Отже, економічні та політичні реформи, які відбуваються в країні, поки що не призвели до забезпечення достатнього рівня соціальної захищеності і зростання правосвідомості особистості, а тому не набули того правового наповнення, на яке сподівається держава, проголосивши верховенство права і людину найвищою соціальною цінністю.

Практично все, зазначене в Конституції щодо справжніх принципів правової держави, залишається декларацією, а навчальний процес із підготовки фахівців у галузі права, виховання в них високої правової культури перебуває в зародковому стані, так і не звільнившись від засилля корупції і різного роду зловживань. Означені обставини ще більш наполегливо кладуть перед суспільством запити щодо організації належного правового виховання як пересічних громадян, а найперше представників правничих професій.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Мануйлов Є. М. Правова культура юриста як основа його професіоналізму. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?... – Назва з екрану.
3. Чупринський Б. О. Правова культура як основний складник професійної культури юриста. / Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2013. – №2. – С.65- 70.
4. Кириченко І. Г. Освіта МВС: закономірності формування та перспективи розвитку. /І. Г. Кириченко // Іменем закону. – 2012. – № 15.- 16 квіт.-С. 15-20.
5. Кобець О. В. Структура професійної правосвідомості юриста. / О. В. Кобець // Педагогіка і психологія. Формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – К. – Запоріжжя, 2017. – Вип. 36. – С. 389-398.
6. Собчик Л. Н. Введение в психологию индивидуальности. Теория и практика психодиагностики. / Л. Н. Собчик. – К.2008. – 512 с.
7. Муслумов Р. Р. Психолого-педагогические условия формирования правового сознания будущих учителей. / Р. Р. Муслумов // Вестник Бурятского государственного университета. – 2017. – Вып. 10 : Теория и методика обучения. – С. 216-221.
8. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. Москва: Высш. шк., 1980. 368 с.
9. Сливка С.С. Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект): Монографія. – Л.: Світ, 2000. – 336 с.

10. Бризгалов І.В. Юридична деонтологія. – К.: МАУП, 2010. – 48 с.

11. Васильєв В.Л. Юридическая психология. – М.: Юрид. литер. 1991. – 368 с.

Аронов Ян Правовая культура юриста

В статье исследовано понятие правовой культуры юриста, отмечено эмоционально-волевые элементы формирования человекоцентристского правосознания как основных составляющих легальной передачи правовых знаний от юриста до рядового участника правоотношений.

Автор статьи сосредоточивает внимание на детализации положений ряда научных взглядов, которые выступают основой для дальнейших научных исследований при формировании правовой культуры юриста.

Ключевые слова: правовая культура, юрист, правосознание, правовое государство, охрана прав и интересов человека.

Aronov Yan Legal culture of a lawyer

The article is devoted to the concept of legal culture of a lawyer, emotional-volitional elements of the formation of human-centered justice as the main components of the legal transmission of legal knowledge from the lawyer to the average participant in legal relations.

The author of the article focuses on the elaboration of the provisions of a number of scientific perspectives that serve as the basis for further scientific research on the formation of a lawyer's legal culture.

Key words: legal culture, lawyer, legal consciousness, law state, protection of rights and interests of the person.

Надійшла до редакції 12 червня 2018 р.

